

Türk Edebiyatında Hürriyet

Freedom in Turkish Literature

Muammer GÜRBÜZ

Dr, Öğretim Üyesi

Dr, Retired Faculty Member

Özet

Hürriyet, sadece bir kelime veya cümle içine sığdırılmayacak şekilde anlam genişliğine sahip bir kelimedir. Bu yönüyle hürriyet tarih boyunca şahsılıktan çıkarak tüm insanlığı, yönetim biçimlerini ve davranış şekillerini içine alan bir kavramdır. Bu yönüyle hürriyetten bahsederken, adaletten, dürüstlükten, doğruluktan, istibdattan, zulümden, zorbalıktan da bahsetmek gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle hürriyetin kullanım sahası bakımından anlam çeşitliliği ele alınmakta ve kısaca edebiyatımızdaki kullanımına yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, İstibdat, Adalet, Yönetim Biçimleri, Türk Edebiyatı.

Abstract

Freedom is a word with a meaningful width that cannot be fit into just one word or phrase. In this respect, freedom is a concept that covers all humanity, management forms and behaviors. To speak about freedom, in this respect, we should talk about justice, honesty, righteousness, despotism, cruelty and bullying. In this study, firstly, the diversity of meaning in terms of usage area of liberty is discussed and briefly its usage in our literature is given.

Keywords: Freedom, despotism, Justice, forms of management, Turkish Literature.

Hürriyetin Tanımı

Hürriyet; özgürlük, soyluluk, nefsin tutkularından kurtulma, bir kişi zümre ya da kurumun kanunî haklarını koruma ve kullanma serbestliği gibi anlamlarda kullanılan geniş kapsamlı bir terimdir.

Klâsik sözlüklerde hürriyet kelimesi; hem soylu olmak anlamında masdar hem de azad edilmek, bağımsızlığına kavuşmak manasındaki “harar” kelimesinden isim olarak gösterilir.

Hür kelimesi eskiden beri kullanılmış değildir. Onun yerine, soylu, seçkin, şerefli vb. kelimeler kullanılmıştır. Yani soylu deyince de “hür” anlaşılıyor. Arap edebiyatında “hür” kelimesi bu anlamda da kullanılırdı. Güzel bir yere “hürüd dar”, güzel bir söze “hürül kelâm” denilirmiş eskiden.

Hürriyet kelimesinin şeref ve asalet anlamında kullanılışı da yaygındır. Ahlâki bakımdan çoğunlukla kerem ile birlikte soylu davranışta bulunmayı ve özellikle cömertliği ilke haline getirmiş kişilere de hür deniliyordu.

Bazı kelimeler var ki anlam ve kullanışları oldukça geniş dairelere taşınır. Anlam o kadar genişler ki, şahsilikten çıkar tüm insanlığı, yönetim biçimlerini, davranış şekillerini içine alır. Zamanla bir isim olmaktan çıkarak geniş ve çeşitli anlamlar ifade eden bir kavram haline gelir. Kimi zaman eş anlamlarla kimi zaman tezat kelimelerle anlatılır; adalet, doğruluk, dürüstlük, zulüm, istibdat, baskı, zorbalık vb. gibi.

Hürriyet de böyledir. Hürriyet sadece bir kelime veya cümle içine sığdırılmaz. Çağrıştırdığı kavram ve manalarla birlikte ele almak gerekir. Bazı kelimelerin olumlu manaları olduğu gibi olumsuz manalara da çağrışım yapabilir. Örnek olarak, hürriyetten bahsederken, adaletten, dürüstlükten, doğruluktan, istibdattan, zulümden, zorbalıktan da bahsetmek gerekiyor.

Kur’ân-ı Kerim içerisinde, kuru, yaş, her şeyin zikredildiği ve düşünüldüğü bir kitap olması nedeniyle hürriyetten de elbette bahsedilmiştir. Zaten Cenab-ı Allah insanları hür olarak yaratmıştır.

Bilhassa ahlâk, tasavvuf ve felsefe kitaplarında “hürriyet”in kullanıldığı görülür.

İbn-i Sina, Mizanül Amel adlı eserinde diğerlerinin yaptığı tanımları da zikrettikten sonra “nefsin değeri yüksek ve faydalı işler hususunda yapılması gerekli harcamalardan hoşlanma” şeklinde tanımlar ve bunun aynı zamanda hürriyet diye anıldığını ifade eder.

Ancak Gazali daha çok tasavvuf geleneğine uyarak, hürriyeti “nefsin, tutkuların esaretinden kurtuluş” anlamında kullanır. Meselâ, İhyayı Ulûmuddin eserinde “kanaatte hürriyet ve kurtuluş vardır” diyor.

Dedik ya, hürriyet şahsiyeti ilgilendirdiği gibi, toplumu da içine alarak kullanılıyor. Yani, Vahidiyet ve Ehadiyet gibi düşünüldüğünde, hem bütünde hem de parçalarda tecellisini görüyorsunuz. Meselâ, bir karıncanın bile

Gazali daha çok tasavvuf geleneğine uyarak, hürriyeti “nefsin, tutkuların esaretinden kurtuluş” anlamında kullanır. Meselâ, İhyayı Ulûmuddin eserinde “kanaatte hürriyet ve kurtuluş vardır” diyor.

*Farâbî hürriyeti,
sosyoloji ve
siyaset alanına da
taşıyarak fertlerin
istem ve arzularını
gerçekleştirme
hürriyeti
anlamında
tanımlar ve
kibirlenme ve
alçalmanın
ortasında yer
alan erdemli bir
davranış olarak
ifade eder.*

hakkı gözetildiğinde ehadiyet boyutuyla hürriyetten bahsedildiğini anlamak mümkün.

Bir anekdot anlatayım: Beyazıt-ül Bistami Hazretleri galiba Bağdat'tan Basra'ya doğru bir yolculuk yapıyormuş. Çıkınından çıkarmış ekmek yerken, dürümünün arasından bir karınca çıkınca fersahlarca gerisin geri yolculuk yaparak karıncanın yaşadığını tahmin ettiği yere götürüyor, yuvasının yanına bırakıyor. Yani hakikî insan bir karıncanın hakkını dahi böyle düşünür. Buradan yola çıkarak elbette eşref-i mahlûkat olan insanların hakları korunmalıdır.

Farâbî hürriyeti, sosyoloji ve siyaset alanına da taşıyarak fertlerin istem ve arzularını gerçekleştirme hürriyeti anlamında tanımlar ve kibirlenme ve alçalmanın ortasında yer alan erdemli bir davranış olarak ifade eder.

Farabi, uyguladıkları yöntem bakımından devletleri sınıflandırırken, hürriyetin ne kadar kullanıldığının önemli olduğunu belirtir ve dünyada yönetim biçimleri içinde en idealinin hürriyetin tam olduğu yönetim biçimi olduğunu anlatır. Yani bugünkü karşılığıyla insan haklarına saygılı demokratik hukuk devletini ideal devlete örnek gösterir.

İbni Miskeveyh, Tehzib-ul Ahlâk kitabında hürriyet kelimesini genişleterek “uygun olan yerlerde mal kazanmayı, uygun yerlere harcamayı sağlayan, uygunsuz yollardan kazanmayı da engelleyen nefse ait bir sıfat” şeklinde tanımlar. Demek hürriyet helâlinden kazanmayı ve helâl yere harcamayı da ifade eder. Üstad Bediüzzaman'ın “meşrû daire keyfe kâfidir” sözü de sanki bununla ilgilidir.

Miskeveyh, başkalarını küçük görüp insanlarla alay etmeyi de hürriyeti istismar olarak tarif ediyor ve “Hür ve erdemli insanlar böyle durumlardan nefsinin daima uzak tutar” diyor. Hürriyetin içi boş bir şeref ve efendilik iddiası değil, küçültücü ve erdemsiz davranışlardan sakınarak, öncelikle insanın kendi onurunu korumasını sağlayan bir erdem olduğuna işaret ediyor. Yine “nice kölelerden gördüğüm vefayı pek çok sözde hürden görmedim” der. Yani, “say seni sayanı yer ile yeksan ise; sayma seni saymayan Mısır'a Sultan ise” gibi. Aslında bu da hürriyete atıf yapan bir davranıştır.

Tasavvufta hürriyet daha özel bir şekilde bürünür ve daha çok “nefis ve dünya tutkularından kurtuluş” olarak tarif edilir. Diğer bir ifadeyle gerçek hürriyet Allah'a tam kul olmaktır.

Bediüzzaman Said Nursî'nin Hürriyet Anlayışı

Üstad Hazretleri üç-dört devir yaşamış. Mutlâkiyet, Meşrûtiyet, Cumhuriyet ve demokrasi dönemleri. Herkese nasip olmaz üç ayrı dönemde yaşamak. Olayları ve gelişmelerini değerlendirmek için önemli.

1876'da başlayan Meşrûtiyet sonrası Rus harbi çıkınca Abdülhamid Han bu dönemi kapatmış. 30 yıl sonra 1908'de Abdülhamid Han yeniden Meşrûtiyeti ilân etmiş, ancak bu da kısa sürmüştü. Sonrasında malûm 31

Mart Vak'ası var. Cahil insanlar bir nevi softalıkla güya “Şeriat isteriz” diye yürümüşler. Ancak Üstad da olayları yatıştırmak için çabalamış. Sultanahmet Meydanı'nda nutuk irad etmiş.

Özetle “Siz madem hürriyeti ilân ettiniz Allah'ın indirdikleriyle onu sulayınız ki, esas manasıyla yaşansın. Meselâ, insanların haklarını gözetin, zira bir insan razı olmazsa, izni olmazsa onun hakkını kullanmak caiz değil İnsanlar hür oldular, ancak yine de Allah'ın kuludurlar” diyor.

Bugün dahi muhafazakâr kesim, “hürriyet, adalet, demokrasi” gibi kelimeleri ağzına alamıyor, zikredemiyor. Allah razı olsun Üstad'dan, o dönemde bunları anlatmış.

Yine mealen “Ey Ulema, siz de müstebit yöneticileri taklit ederek talebelerinize istibdat yapıyorsunuz, yapmayın” diyor. Ayrıca “âlimler yöneticilerin kapısına düşmemeli, umera ulemanın kapısına gelmeli” diyor.

Söz buraya gelince Üstad Bediüzzaman'ın hürriyetle ilgili bazı sözlerini de nakletmemek olmaz.

Volkan'da, Hutbe-i Şamiye'de birçok yerde satır satır okuyunca görülüyor. Üstad Bediüzzaman da çok sıkıntılar çekmiş ve şunları demek mecburiyetinde kalmış:

- Dinim beni intihardan men etmeseydi Said belki şimdi toprak altında, çürümüş gitmişti.

- En ziyade muhtaç olduğum ve hayatımda en esaslı düstur olan, hürriyetimdir... Ekmeksiz yaşarım hürriyetsiz yaşayamam.

Elbette hürriyetin doğru tarifini de çok güzel yapmış. Bazı örnekler:

- Sefahat ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değil belki hamakattır. Nefs-i Emmareye esir olmaktır. Hürriyetin şe'ni odur ki, ne nefesine ne de başkasına zararı dokunmasın.

- Sahib-i Hakk'ın izni olmasa tasarruf caiz olmaz. İnsanlar hür oldular, lâkin yine Abdullahtırlar.

- Ey Ulema! Size hitap ediyorum. Şöyle ki, her zaman âlimler, ümera-i müstebideyi takliden her bir âlim kendi fikrini herkese kabul ettirmekle bir nevi istibdat gibi yapıyordu. Şimdi Meşrûtiyettir; hâkim, şahs-ı mütihakim değil, belki meşveretin ruhu olan efkâr-ı ammedir... Katre katre su, müteferrik kalsa kuruyor, tecemmu etse bir havz-ı ab-ı hayat oluyor.

- Cumhuriyet ve Demokrat manasındaki Meşrûtiyet ve Kanun-u Esasi denilen adalet ve meşveret ve kanunda cem-i kuvvet, bu ünvanla beraber asıl malik-i hakikî ve sahibi unvan-ı muhteşem olan ve müessir ve adalet-i mahzayı mutazammın bulunan ve nokta-i istinadımızı temin eden ve Meşrûtiyeti ve Cumhuriyeti bir esas-ı metine istinad ettiren ve evham ve şükuk sahibini varta-i hayretten kurtaran...

Bugün dahi muhafazakâr kesim, “hürriyet, adalet, demokrasi” gibi kelimeleri ağzına alamıyor, zikredemiyor.

*Kâinat onun yüzü
suyu hürmetine
yaratılmış ve
köleliğin ve her
tür türlü zulmün,
haksızlıkların
önüne ondan
sonra geçilmeye
başlanmış.*

- Ey Evliya-i Umur! Tevfik isterseniz kavanin-i adetullaha tevfik-i hareket ediniz. Yoksa tevfihsizlikle cevab-ı red alacaksınız.

- Meşrûtiyet Şeriatın abd-i memluküdür; ondan gasp olunmaz. Dikkat isterim ki, Şeriat ile hiç münasebeti olmayan o müthiş istibdad-ı zalimane, sırf milleti aldatmakla bir münasebet-i mevhumeye istinadla ol kadar dahil ve hariç muhacemata karşı bu kadar zaman kendini muhafaza ettiğinden, şimdi asıl Şeriatla münasebet-i hakikisi olan Meşrûtiyetin bekası bu kuvvet-i âliyeye istinad etmek zarurîdir.

- Bazıları, “Sünnet-i Nebeviyeyi hedef-i maksat eden İttihad-ı İslâm hürriyeti tahdit eder ve levazım-ı medeniyeye münafidir” diyorlar.

Elcevap: Asıl mü'min hakkıyla hürdür. Sani-i Âlem'e abd ve hizmetkâr olan, halka tezellüle tenezzül etmemek gerektir. Demek, ne kadar imana kuvvet verilse, hürriyet de o kadar kuvvet bulur. Amma hürriyet-i mutlak ise, vahşet-i mutlakadır, belki hayvanlıktır. Tahdid-i hürriyet dahi, insaniyet nokta-i nazarında zarurîdir.

- Sefahatteki hürriyet, hürriyet değil belki hayvanlıktır. Nefs-i emareye esir olmaktır. Hürriyetin şe'ni o dur ki, ne nefesine ne gayrıya zararı dokunmasın.

Türk Edebiyatı'nda Hürriyet

Hürriyetin geniş bir tarifini ve çeşitli görüşleri yansıttıktan sonra, şimdi asıl konumuz olan, Türk ve Dünya Edebiyatı'nda Hürriyet kavramının nasıl işlendiğini anlatmaya ve tanıtmaya çalışacağız.

Hürriyet, insan haklarını çağrıştırır. Literatürde 1215'de Magna Carta var, İngiltere'de çıkmış. Öncesinde Batılılar tabiri caizse birbirlerini yiyorlardı. Bu yamyamlık sonrası Magna Carta, Kralın yetkilerini kısıtlamış. Az da olsa insanlara bir hürriyet getirilmiştir.

Yine Batı Orta Çağ karanlığı sonrası 1789 Fransız İhtilâli'yle kısmen hürriyet ile tanışılmış. 1948'de insan hakları beyannamesi 30 madde olarak yayınlanmış. Seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, insanın muhterem olduğu ve bütün hürriyetlerden yararlanması gerektiği bildirilmiş.

Fakat bütün bunlardan da önce Peygamber Efendimizin (asm) İnsan Hakları Beyannamesi olan Veda Hutbesi'ni görüyoruz. Kız çocuklarından utanılması, kız çocukların diri diri toprağa gömülmesi döneminden insanın haklarının tanındığı döneme insanlık bu sayede terfi ettirilmiştir.

Peygamber Efendimiz, “Levlâke Levlâk Vema Halaktül Eflâk” Hadis-i Kudsi'sine muhatap olmuş. Kâinat onun yüzü suyu hürmetine yaratılmış ve köleliğin ve her türlü zulmün, haksızlıkların önüne ondan sonra geçilmeye başlanmış. İnsan hakları ve hürriyet konusunda bütün hak edişler Peygamber Efendimize (asm) aittir.

Batı'da modern dönemde ilk olarak hürriyet 1789 Fransız İhtilâli ile zorbalığa karşı bir duruş olarak gözüktüyor.

Bizde etkisi Tanzimat'la birlikte başlıyor. Bizde o zaman hürriyet yerine Farsça'dan da kaynaklanan şekliyle serbestî kelimesi kullanılmış. Yani Arapça ahrar, hür, serbest, Farsça'da azad, serbestî, Batı dillerinde Liberte, liberty. Liberalizm de oradan geliyor. Meselâ Mısır'da Tahrir Meydanı var. Bakü'de de Azadlık Meydanı var.

Tanzimat döneminden itibaren herkesi büyüleyen hürriyet kavramı pek çok harekete, yayın organına, partilere, devletlere konu ve isim olmuştur. Hürriyet, manası çok zengin bir kelimedir. Kelimelerin de insan gibi hayatları vardır. Kullanılırsa hayatlanır, çınar olur. Kullanılmaz ise, ölür gider. Tabiri caizse bu hürriyet kelimesi de yakın tarihte dallarını yukarı, köklerini aşağı saldı. Bursa'daki Ulu Çınar'a döndü.

Türkiye'deki hürriyet düşüncesini ve hareketlerini edebiyatımızın mühim isimleri üzerinden takip etmek mümkündür. Bunlardan biri Bediüzzaman'ın da eserlerinde atıp yaptığı Namık Kemal'dir.

Namık Kemal ve Ziya Paşa çok yakın iki arkadaş. Her ikisi de hürriyet konusunda büyük mücadeleler vermişler, eserler yayınlamışlardır.

Namık Kemal'in "Rüya" adlı bir makalesi var. Ziya Paşa'nın da "Rüya"sı var. O Londra'da görmüş rüyasını.

Esasen en mükemmel rüya Üstad Bediüzzaman'ın rüyası. Üstad, Namık Kemal'in rüyasını ilk okuduğunda on beş yaşlarında imiş. Namık Kemal Hürriyet Kasidesi'nin başında:

“Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetden

Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten” diyor.

Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi insan -hürriyet ilişkisini ele alır ve “İnsan nasıl olunur, insan hühürriyetin değeri nedir?” sorularını cevaplandırır:

“Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten

Çekildik izzet ü ikbal ile bab-ı Hükûmet'ten

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten

Mürüvvet-mend olan mazluma el çekmez ianetten

Hakir olduysa millet, şanına noksan gelir sanma

Yere düşmekte cevher sakıt olmaz kadrü kıymetten

Vücudun kim hamir-i mayesi hak-i vatandandır

Ne gam rah-ı vatanda hak olursa cevri ü mihnetten

Muin-i zalimîn dünyada erbab-ı denaettir.

*Namık Kemal
ve Ziya Paşa
çok yakın iki
arkadaş. Her
ikisi de hürriyet
konusunda büyük
mücadeleler
vermişler, eserler
yayınlamışlardır.*

Bediüzzaman ile
aynı dönemde
yaşamış olan
Mehmet Âkif
Ersoy da aslında
bir yönüyle bir
hürriyet şairidir.

Köpektir zevk alan sayyad-ı bi-insafa hizmetten...” diye devam eden şiirin ana fikrini oluşturan en güzel mısraları; fikir hürriyetinin zulüm ve baskı ile ortadan kaldırılamayacağını ifade eden

“Ne mümkün zulm ile bidâd ile imhâ-yı hürriyet

Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten” beyti ile hürriyeti uğrunda can verilebilecek bir sevgiliye benzeten;

“Ne efsunkâr imişsin ah ey didâr-ı hürriyet

Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten” mısralarıdır olmalıdır.

Bediüzzaman ile aynı dönemde yaşamış olan Mehmet Âkif Ersoy da aslında bir yönüyle bir hürriyet şairidir. Onun hürriyet aşkını ve milletimizin hürriyet sevdasını İstiklal Marşı’nda görmek mümkündür.

Akif yine bir şiirinde şöyle seslenir:

Zulmü Alkışlayamam, zalimi asla sevemem

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem

Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım!...

Boğamazsın ki, hiç olmazsa yanımdan kovarım

.....

Adam aldırma da geç git!.. diyemem aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım!

Zalimin hasmıyım amma severim mazlumunu...

İrticanın şu sizin lehçede manası bu mu?

Namık Kemal’in, Mehmet Âkif’in ve diğer hürriyet şairlerinin ortak noktaları şudur: Hep sürgün ve zindan görmüşler, çile çekmişler. O sebeple dedikleri önemli. Ama en şiddetli hapis ve sürgün hayatı Üstad’inkidir ve bu isimlerin ortak noktalarından biri de hürriyete yaptıkları vurgudur.

Soru: 1920 ve 1950 arasında hürriyeti tema edinen şairimiz var mı?

Cevap: Suya ne zaman ihtiyaç duyulur? Susuz kalındığı zaman. Sordunuz dönem malûm bir dönem, yani rejim baskısı artmış ve sadece övücü şairler var. Hem de “Köpektir Seyyad-ı bî insafa hizmetten” anlamında.

Din, iman namına karşı çıkan neredeyse sadece Üstad var, eserleri var. Bunun dışında dini savunmadığı halde istibdada karşı çıkanlar var elbette. Halide Edip var, “Kurt Kanunu” ile Kemal Tahir var, Nazım Hikmet var. Bu dönemde Faruk Nafiz Çamlıbel önemli bir isim. Mendereslerin yanına da yer almış. 1960 ihtilâli sonrası o da Yassı Ada’ya sürülüyor.

Yani adaleti, hürriyeti savunmak önemli. Zulmün karşısında durmak önemli. Dinde mutaassıp, ama muhakeme-i akliyeden noksan olanlardan Üstad şikâyet ettiği gibi biz de şimdi çok muzdaribiz. Yanlış yolda giden kardeşimiz varsa ikaz etmemiz, uyarmamız lâzım.

Demokrasiyi içselleştiremediğimizden hakkını da veremiyoruz. Hatta evde de hürriyeti ve demokrasiyi uygulamıyoruz. Kendini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez. Hürriyet istiyorsak önce kendi nefsimizden başlamalıyız.

Geçen bir belgeselde dünyadan “mavi, soluk, sönük nokta” diye bahsediliyordu. Koca kâinat içinde dünya bir nokta gibi. Ama insanoğlu birbirinin hakkını yemeye, hukuku hiçe saymaya devam ediyor.

Soru: Edebiyatın hürriyete etkisi ya da yönetimlerin hür olup olmamasının edebiyata etkisi var mı? Bu konuda neler söylersiniz?

Cevap: Çok güzel bir soru. Tabii istibdat dönemlerinde hürriyet ihtiyacı ortaya çıktığı için bir kısım şairler de Namık Kemal gibi hürriyet şairi olmuşlar. Hürriyeti dile getirmişler.

Şimdi kural olarak şöyle düşünürüz. Hürriyet ortamında fikir hürriyeti olması hasebiyle yetenekler ortaya çıkar. Baskıcı dönemlerde ise, yetenekler baskılanır. Ancak bakıyoruz, hayatta çok tersi şeyler oluyor. Zor zamanlarda büyük yetenekler ve büyük eserler ortaya çıkıyor. Zor dönemde yetenekli sanatçılar, yazarlar, şairler aynı zamanda cesaretle gösterirlerse en büyük eserlerini bu dönemlerde ortaya koyabilirler. Hem bir tür ızdırar hali söz konusu. Bediüzzaman Hazretleri de en önemli en zirve eserlerini zindanlarda yazmış. Bunun da bir hikmeti olsa gerek.

Şartları ve zamanları değerlendirenler var, değerlendirmeyenler var. Şartlar ve olaylar şahsiyetleri ortaya çıkarır. Olumlu ya da olumsuz şartlar kendi öznelerini, kendi fedakârlıklarını, hamiyetperverlerini, hürriyetperverlerini ortaya çıkarır.

Sonuç olarak, hürriyet fikrini yok edemezsiniz. “Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yı hürriyet. Çalış idraki kaldır muktedirs en âdemiyetten” diyor Namık Kemal. Öyle ise insanları hakikî hürriyetinden ve hürriyetin neticesi olan ihlâslı imanından yoksun bırakmak isteyenlerle meşrû dairede mücadele etmeliyiz. Neşriyat bu gayretin en büyük fırsatı ve imkânıdır.

*Kendini ıslah
etmeyen başkasını
ıslah edemez.
Hürriyet
istiyorsak önce
kendi nefsimizden
başlamalıyız.*